

Tři příspěvky Rudolfa Kůse o rukodělné výrobě v Pošumaví

Rukodělná výroba dlouhodobě patřila mezi oblíbená témata, jimž se ve druhé polovině 20. století věnovali dopisovatelé někdejší Národopisné společnosti. Jejich příspěvky se zaměřovaly především na ta výrobní odvětví, která již vymizela nebo byla těsně před zánikem. Autoři obvykle zpracovávali své texty na základě výpovědi pamětníků, historických dokumentů, ale nejednou čerpali i z autopsie. Nezůstávali mnohdy jen u textového popisu, příspěvky doplňovali o fotografie či kresebnou dokumentaci. Ačkoliv se mnohdy jedná jen o drobné zprávy, s odstupem let se pro množství zaznamenaných informací projevuje jejich sdělná hodnota pro poznávání rozličných forem výroby a jejich lokálních či regionálních specifik.¹

Počátkem šedesátých let 20. století obdržela Národopisná společnost tři rukopisy o rukodělné výrobě v Pošumaví, jejichž autorem byl dopisovatel, učitel a vlastivědný pracovník Rudolf Kůs (1886–1966) z Klatov.² Vedle obecněji pojatého příspěvku *Domácký průmysl na Pošumaví* se v nich zaměřil i na dvě specifická odvětví – výrobu šindele a potaše. Popisované pracovní postupy důvěrně znal, narodil se v osadě Kůsov u Stach a jeho otec byl původně šindelářem.³ Díky orientaci v místních poměrech mohl tudíž do svých textů zanést i řadu postřehů i detailních informací o lokalizaci provozů. Rudolf Kůs ovšem nezůstal pouze u zaznamenání svědectví o výrobní tradici regionu. Na sklonku prvního desetiletí 20. století stál osobně u jednoho z podnětů k revitalizaci výroby šumavské hračky: „V r. 1910 jsem objevil mladého soustružníka Frant. Uhlíka, který prošel učňovskou školou ve Strašíně, kde se mu dostalo prvního školení a povzbudila se v něm chuť k další práci. Prostřednictvím NJP byla mu umožněna návštěva hračkařské školy v Chrudimi. Snaživý Uhlík se vrátil s velikými plány a založil si velkou dílnu na zpracování dřeva.“⁴

Uvedená trojice příspěvků byla jen zlomkem bohatší vlastivědné a popularizační činnosti Rudolfa Kůse. Většinu svého profesního života strávil jako učitel,

1 Srov. DRÁPALA, Daniel: Přínos dopisovatelů Národopisné společnosti pro dokumentaci tradiční rukodělné výroby. In: DRÁPALA, Daniel (ed.): *Tradiční rukodělná výroba*. Praha: Česká národopisná společnost, 2013, s. 5–10; ŠENFELDOVÁ, Helena: *Dopisovatelé České národopisné společnosti. Soupis příspěvků*. Praha: Česká národopisná společnost, 2010.

2 Česká národopisná společnost Praha, fond Příspěvky dopisovatelů, KŮS, Rudolf: *Domácký průmysl na Pošumaví*. 1 s., sign. K 144; týž: *Výroba šindele na Stašsku*. 1 s., sign. K 145; týž: *Flusárny*. 1 s., sign. K 146. Viz také ŠENFELDOVÁ, Helena: *Dopisovatelé České národopisné společnosti. Soupis příspěvků*, c. d., s. 72.

3 BARTOŠOVÁ, Jana: Rudolf Kůs, učitel a národopisec ze Sušicka (1886–1966). *Rodopisná revue* 11, 2009, č. 2, s. 12.

4 Česká národopisná společnost Praha, fond Příspěvky dopisovatelů, KŮS, Rudolf: *Domácký průmysl na Pošumaví*. 1 s., sign. K 144.

činný byl ovšem i v kulturním a společenském životě na Sušicku. Od roku 1950 působil po osm let také jako ředitel sušického muzea. Část ze svých textů publikoval (*Sborník Sušicka; Pošumavím k Chodsku; Šumavská ročenka*), zbývající zůstaly v rukopisné podobě. Z příspěvků uložených ve fondu dopisovatelů České národopisné společnosti byly k nynějšímu edičnímu zpřístupnění vybrány tři z nich tematicky svázané s rukodělnou výrobou v jihozápadních Čechách.⁵

Daniel Drápala

Ústav evropské etnologie FF MU Brno

Výroba šindele na Stašsku

Šindel se vyráběl zimní dobou skoro v každém stavení. Šindeláři jej připravovali po celou roční dobu. Hospodář sám připravil dobré dřevo, jež se nařezalo na špalíky o délce šindele a z těch se dělal šindel. *Kálání* vyžadovalo mistrné ruky. Malá chyba při zaseknutí sekery do špalku stačila, aby deska byla špatná. Potom se takto připravené desky strouhaly *struháčem*. Ostrouhaný šindel má tvar velkého nože – má hřbet a ostří. Pak se šindel *žlebil*. Desky se srovnaly na dvě krátké a přiměřeně vysoké tesařské kozy, v nichž na každém konci je díra pro kolík. Šindel na kozách se řadil k sobě: první hřbetem vzhůru, druhý hřbetem dolů atd. a dobře se zaklínoval, aby se při práci nevytáhoval. Zvláštním nožem (*žlábkovačem*) se pak *žlebilo*. *Vyžlebí-li* se horní půlka hranice, *žlebí se* půlka dolní, a to tak, že se šindel na kozách přeloží, aby *vyžleбенé* hřbety přišly dospod. Ostří musí do *žlebu* správně zapadnout, aby do střechy nezatékalo.

Na šindel chodívali po staveních obvykle tři, poněvadž tu byla trojí práce: *kálání*, strouhání a *žlebení*. Šindeláři dělávali průměrně denně 500 šindelů. Oni také hned opravili střechy. Zbýlý šindel se vyrovnal v hranice a hospodář jej prodal. Vyrobený šindel vozili povozníci do míst, kde šindelářů nebylo a kde se střechy rovněž pokrývaly šindelem.

Dnes výroba šindele zanikla a střechy se pokrývaly šindelem nařezaným na pilách. Ale takový na střechách dlouho nevydržel, poněvadž se v něm zachytila voda, kdežto na strouhaném pěkně stekla. Dnes už jen málokde vidíme krytinu šindelovou a nepěkně působí, když na dřevěném stavení máme krytinu eternitovou.

5 Část z pozůstalosti získalo v roce 2007 Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. BARTOŠOVÁ, Jana: Rudolf Kůs, učitel a národopisec ze Sušicka (1886–1966), c. d., s. 12. Fond Příspěvky dopisovatelů České národopisné společnosti obsahuje vedle uvedených tři ještě čtvrtý rukopis: KŮS, Rudolf: *Zvyky o svatbách v Pošumaví*. 2 s., sign. K 147.

Flusárny

Dnešní pokolení ani neví, co značí slovo flusárna a k čemu sloužila. Byly tam, kde nablízku byly sklárny. Sklárny se dříve bez dříví neobešly. Tehdy sklárny téměř lesy požíraly. Provoz hutí samotných vyžadoval poměrně málo dříví, obvykle to bylo slabší dříví polenové. Ale spotřeba dříví na popel k výrobě drasla byla veliká. Ohromné lesní plochy padly sklárnám za oběť. Proto vrchnosti omezovaly sklárnám spotřebu dříví na popel, nebo jim řádně zvyšovaly *popelnou činži*. Z té příčiny došlo také k zužitkování popelu získaného v domácnostech obyvatelstva. Kde byly sklárny, byli i popeláři. Vyrobený popel odváželi do skláren, kde byl zpracován na potaš.

Flusárny byly vlastně chemickou laboratoří na Stašsku. *Flus* (draselný louh), vyrobený v domácnosti, byl sklárnami dobře placen, proto se ho v selských dvorcích vyrobilo velké množství. Vaření potaše z draselného louhu byla letní práce, poněvadž se popelu přes zimu nejvíce nahromadilo. Mimo to doplňovali Králováci vlastní zásoby popelem nakupovaným daleko v kraji, dokonce až v Písku.

Výroba potaše z lesního popelu byla nahrazena v minulém století výrobou ze stassfurtských draselných solí a z cukrovarské melasy. Tím zanikl vydatný pramen příjmu obyvatel Stachovska. Kádě se rozeschly a kotlů používalo se později k úschově podzimního mléka, zvaného *heřmelich* (Herbstmilch).

Ve Staších se zachovaly dlouho flusárny u Krejčů, Fajtlů, Jírů, v Řihově u Řihů, v Zadově u Jakubů a jinde. Dnes už nenajdeme po nich stopy. Jsou již většinou přestavěny na obytná stavení nebo slouží k uložení hospodářského náradí.

Domácký průmysl na Pošumaví

Dříve se daleko více pracovaly různé výrobky dřevěné po domácku než nyní. Věci, jež potřebovali hospodáři ke své práci, si robili na venkově sami. Ještě dnes tu a tam si za zimních večerů dělají hospodáři pro svoji potřebu různé části hospodářského náradí (klanice, topůrka, hrábě, cepy aj.). Z výrobků v domácnosti pracovaných jsou známy dřeváky (na Javorníku, v Bošicích) a *nejšle* (v Kůsově, v Nezdicích). V rychtě stachovské se také vyráběl šindel a povozníci jej rozváželi po vesnicích. Dnes tato výroba zanikla. Dobrým pramenem příjmu je chudším rodinám výroba březových košťat (Šimanov, Albrechtice, Nezdice), loubkových nůží a košíků (Šimanov, Ostružno, Albrechtice) a proutěných košíků (Rozsedly). Skoro ve všech obcích na Pošumaví se dělaly houžve a ze slámy okřiny.

Nezdice byly velmi známy domácí výrobou různých předmětů, jako dřevěných zátek do pivních sudů a dřevěných kelímků pro masti. V četných chalupách hlučely soustruhy od rána do večera. Později se prostřednictvím Národní jednoty pošumavské zorganizovala v Nezdicích jednotná výroba zátek v dřevařském družstvu a dal se celému podnikání určitý plán a zabezpečil se odbyť zboží.

Neporozuměním však členstva, které nechápalo významu družstva, upadl podnik, ale byl později znovu obnoven dosazením technické odborné síly a vyráběním jiných artiklů.

V Nezdicích již dříve v letech 60. minulého století provozoval Král výrobu hraček a jeho vyučenec Marek dlouho dodával do měst své známé houpací koně. To vše zaniklo. V r. 1910 jsem objevil mladého soustružníka Frant. Uhlíka, který prošel učňovskou školou ve Strašíně⁶, kde se mu dostalo prvního školení a povzbudila se v něm chuť k další práci. Prostřednictvím NJP⁷ byla mu umožněna návštěva hračkářské školy v Chrudimi. Snaživý Uhlík se vrátil s velkými plány a založil si velkou dílnu na zpracování dřeva. Začal sám a svou pílí a podnikavostí učinil ze své dílny firmu známou svými výrobky (hračky, upomínkové předměty, skříňky, vázy) daleko široko. Předměty zdobil vypalováním a barevným malováním lidových motivů. I z rukou jeho dětí vycházela pěkná díla. Dnes jeho syn pokračuje ve stopách svého otce a pracuje pro hračkářské družstvo v Plzni.

Rudolf Kůs
Klatovy

6 Strašín byl na počátku 20. století Kůsovým učitelským působiště. Od roku 1909 zde nově fungovala také živnostenská škola pokračovací. Rudolf Kůs na ní vyučoval měřičství a kreslení a díky tomu se setkal i s nadaným řemeslníkem Františkem Uhlíkem. BARTOŠOVÁ, Jana: Rudolf Kůs, učitel a národopisec ze Sušicka (1886–1966), c. d., s. 12–13.

7 Národní jednota pošumavská.